

Doru Mărgineanu

PRIVIREA DIN AFARĂ
spre știință și pe alături,
în România de dinainte

Prefață de C.D. Zeletin

EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2018

Evenimente și gânduri	138
Gustul plăcut al succesului	145
Reș În Belgia, într-o vară excepțională.....	155
Congrese și cărți.....	168
<i>Back in the USSR</i>	182
De-acum încolo, fără Șef.....	195
V. MUNCĂ, BUCURII, CĂLĂTORII ȘI...	
VINE ÎNGHEȚUL.....	202
Școala, înainte de toate	204
Noi colegi, de multe feluri.....	214
Morbul științei nu trece.....	223
Noi cărți, cu bucurii și cu suflet.....	232
Prin țări comuniste, dar mai altfel.....	236
Adesea prin Occident și mereu înapoi	249
Din nou în Belgia, într-o vară putredă.....	251
Tot în Belgia, în mașină, cu soția.....	263
Din nou în America, altfel	270
Anglia pentru mine, Parisul pentru soție	284
Drumul <i>spre știință</i> , chiar și pe îngheț.....	302
VI. PRIMUM VIVERE.....	306
Cotidianul fără opțiuni și nici scăpare	306
Căutări, eschive și frustrări	314
Totuși, bucuria permanentă a profesiei.....	331
Nu aduce anul, ce aduce ceasul	334
EPILOG: <i>Partir c'est mourir un peu...</i> dar nu de tot!	344

Doru Mărgineanu

PRIVIREA DIN AFARĂ
spre știință și pe alături,
în România de dinainte

Prefață de C.D. Zeletin

EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2018

I. COPIL ÎN „ÎNTUNECATUL DECENIU” AL ANILOR '50

Identitatea fiecăruia dintre noi, faptul că ne simțim mereu aceeași persoană, chiar dacă oglinda ne arată o înfățișare pe care trecerea timpului o schimbă din ce în ce mai marcat, provine în primul rând din continuitatea memoriei autobiografice, a realității că ne amintim ce am trăit, mai degrabă decât din identitatea oricărei caracteristici a organismului, cum ar fi amprentele digitale, grupa sangvină sau altele. Dat fiind că în memoria de viață ne rămân amintiri care încep doar de la o vârstă de peste trei ani, primele întâmplări care îmi revin mie în minte cu claritate sunt evenimente din primii ani ai deceniului anilor '50 din secolul trecut. Pentru România, acel deceniu este numit adesea drept „întunecat”, căci atunci s-a manifestat din plin schimbarea de regim politic începută odată cu ocupația sovietică din 1944. Falsificarea alegerilor din 1946 urmată de eliminarea din viața publică a marilor partide istorice și întemnițarea cadrelor lor, alungarea din țară a Regelui și proclamarea republicii „populare” (RPR), naționalizarea principalelor mijloace de producție și exproprierea imobilelor, reforma învățământului prin copierea celui sovietic și epurarea masivă a învățământului superior, înlocuirea Academiei Române cu o adunare eclectică, unde nulități intelectuale impuse de partidul unic se lăfăiau alături de aceia dintre vechii membri care-și vânduseră serviciile noii stăpâniri – toate aceste cutremure politico-sociale din ultimii ani ai deceniului anilor '40 nu erau atunci perceptibile unui copil născut în 1946. Totuși, ele îmi sunt și mie foarte familiare, ca parte dintr-o memorie care nu

înregistrează doar ceea ce am trăit efectiv, ci care se constituie din povestirile părinților, bunicilor, din lecturi și discuții, fiind astfel îndusă de mediul în care am crescut. Ea este astfel predominant o memorie *colectivă*, comună unui grup extins de persoane, uneori un popor întreg, dar, cel mai adesea, un segment al populației care a resimțit în același fel o suită de evenimente importante.

La îngroparea cărților și la vorbitor

Cât privește cele trăite personal, chiar și acum, după un timp cât o întregă viață, revăd aproape în detaliu ceea ce s-a petrecut într-o noapte din vara anului 1952 când, chiar înainte de a intra în școala primară, mă aflam împreună cu sora mea mai mare la bunicii materni dintr-un sat muscelean (Stâlpeni). În plină noapte, m-am trezit când trei necunoscuți cotrobăiau prin cameră, uitându-se inclusiv în sobă, unde vara stăteau borcanele cu dulceață, ca să nu *facă furnici*. Când străinii ciudați au plecat, l-au luat cu ei pe bunicul (*tatale*) într-un camion închis. Bunica (*maia*) ne-a liniștit să adormim la loc, dar a doua zi am înțeles că tatale a fost luat de *duba Securității* și dus undeva, de unde nu se știe când o să se întoarcă, însă despre aceasta nu e voie să vorbim cu nimeni. Tot a doua zi, am ajutat-o pe maia să îngroape în grămada de bălegar din spatele grajdului (în care deja nu mai era vaca!) multe dintre cărțile din biblioteca lui tatale.

Pe el l-am revăzut cam peste un an, în împrejurări mai speciale, care îmi revin în amintire cu o claritate de parcă ar fi fost ieri. Am mers cu trenul la București cu maia și părinții, apoi de la Gara de Nord cu tramvaie până într-un loc unde am intrat într-o clădire mare aflată alături de o biserică, într-o sală cu multă lume. Un milițian venea și striga din când în când câte un nume, la care două-trei persoane din sală răspundeau și plecau cu el. Când ne-a venit și nouă rândul, milițianul ne-a scos pe maia și pe noi, copiii, într-o curte mică, oprindu-ne la un fel de gard aflat la câțiva metri de un grilaj înalt, care

închidea un spațiu întunecat. De acolo a venit până la grilaj tatale, cu fața foarte suptă, dar zâmbindu-ne... „Ce mai faceți? Ce fac...? Voi cum mergeți cu școala? Eu sunt sănătos; dacă se poate, trimiteți-mi...” / „Gata, timpu’ s-a terminat!” Era în primăvara lui 1953, la *vorbitorul* închisorii Văcărești.

Lui tatale *i s-a dat drumul* în luna martie 1954, la vremea unei înzăpeziri rămase de pomină. Timp de aproape doi ani fusese trecut prin diferite închisori de tristă faimă (Pitești, Aiud, Jilava, Văcărești), fără să fie nici condamnat și nici măcar judecat. Atunci, de ce va fi fost arestat Moise Gh. Marinescu, fost învățător, deja pensionat? În mod clar, doar pentru că fusese o evidentă personalitate: la nivelul satului în care își desfășurase munca de învățător și multiplu animator al vieții comunei, la nivel județean ca președinte al Asociației Învățătorilor din Muscel și la nivelul țării ca președinte al Asociației Generale a Învățătorilor din România (până la desființarea abuzivă a acesteia, în 1945), autor de manuale pentru școala primară și mulți ani inspector general școlar. Fusese un membru marcant al Partidului Național-Țărănesc, prieten devotat al lui Ion Mihalache (învățător, ca și el), dar nu exercitase nicio funcție politică, ci numai muncă și activism profesionale. Arestarea lui, ca și a atâtor alții, de la profesori universitari la preoți și la țărani gospodari (chiaburii), făcea parte din politica de anihilare a tuturor elitelor și din teroarea care a însoțit absolut peste tot comunismul.

Biblioteca lui, banală după standarde intelectuale mai elevate, era reprezentativă pentru un dascăl de țară luminat și luminător al sătenilor. Erau acolo clasicii literaturii române și autori contemporani dintre cele două războaie mondiale, de la unii având volume cu dedicație, traduceri de succes, povestiri de călătorie, almanahuri și reviste școlare (el condusese revista *Școala și Vieța* a asociației învățătorilor). Ce anume din toate acestea era subversiv pentru noul regim politic, așa ca să justifice acea emblematică îngropare în bălegar? În fond nimic, dar maia a *simțit* că orice conținea însemne și imagini regale sau

portrete ale foștilor conducători politici, atunci întemnițați, ar fi reprezentat pentru zbirii Securității dovada că ești „dușman al poporului”.

O îndeletnicire de eliminare obligatorie a cărților am mai fost nevoit să practic în alte câteva ocazii, fie ajutându-mi părinții să se mute dintr-o casă relativ spațioasă într-un mic apartament, fie legat de propria-mi peregrinare, fie, mai ales, după decesul părinților. Întotdeauna, actul separării de obiecte atât de apropiate de suflet cum sunt cărțile, care m-au instruit sau delectat sau măcar amuzat și cu atât mai mult a cărților care poartă marca trecerii prin viață a iubiților dispăruți mi-a fost – ca oricui – un act nu doar neplăcut, ci apăsător. Niciunul dintre aceste momente supărătoare ale vieții, în fond relativ banale, nu mi-au mai produs însă, ca adult și vârstnic hârșit de trecerea timpului (care macină și hârtia!) nici pe departe o aceeași tulburare precum cea indusă copilului de neuitata îngropăciune în bălegar.

Micului școlar care eram la începutul anilor '50 i s-a lămurit odată pentru totdeauna că „nimic din ce se vorbește acasă nu se spune la școală” și că ce spunem poate, și de multe ori *trebuie*, să fie diferit de ceea ce credem. Acest fel de înțelegere a vieții, necesar supraviețuirii în vremuri de teroare, a fost o adevărată patologie socială de dedublare a personalității, atât de comună nouă, românilor, încât mă tem că va fi pătruns până în codul genetic al neamului. Dar, ca pionier model ce eram, eu am avut chiar onoarea (!) să fiu ales pentru papagalizarea unui text sărbătoresc la un miting de 1 Mai, stând la tribuna oficială alături de notabilitățile de partid ale orașului (Pitești). Această onoare a pionierului a anticipat o pe-atunci-remarcată afirmare politică a *utemistului* (ulterior *utecistului*) care am fost în anii '60 – subiect la care voi reveni. Însă despre mai toate evenimentele legate de acea dubioasă precocitate politică (!) din copilărie și adolescență nu mi-au rămas imagini nici pe departe la fel de vii precum cele ale întâmplărilor evocate mai sus. Ceea ce e absolut firesc, căci persistența în

timp și claritatea cu care ne amintim o anumită întâmplare sunt determinate de intensitatea emoției produse de respectivul eveniment, deci de afectivitatea implicată. Iar emoția produsă unui copil de arestarea nocturnă a bunicului admirat și iubit este, evident, cu totul altceva decât aceea asociată cu debitarea de lozinci.

Fiecare dintre noi poate verifica oricând că evenimentele trăite care au o încărcătură emoțională – negativă, precum un accident de circulație, ori pozitivă, precum o aniversare remarcabilă – ni le reamintim mult mai bine decât toate momentele de rutină. Deja din 1620, Francis Bacon, în celebrul său *Novum Organum*, remarcase că „memoria este ajutată de orice provoacă o emoție puternică, inspirând teamă sau uimire, regret sau bucurie”. Iar cercetări mai recente au elucidat și mecanismele prin care activarea psihică emoțională consolidează memoria evenimentelor care o implică. Spus simplu, starea emotivă eliberează în circulația sangvină hormonii de stres adrenalină și cortizol. Cortizolul trece din sânge în creier, unde stimulează capacitatea de interconectare a neuronilor cerebrali, prin care se fixează memoria. Adrenalina nu trece din sânge în creier, dar comandă unui centru de la baza acestuia să o secrete chiar în interiorul lui. Iar acolo, adrenalina are și ea efect activator asupra neuronilor cerebrali. Astfel, ambii hormoni legați de emoție consolidează memoria evenimentelor care le-au produs secreția, făcând să ne reamintim întâmplările care ne-au emoționat puternic, cu fidelitatea retrării, chiar până la sfârșitul unei vieți ce va fi continuat încă mult timp. Este, pentru mine, cazul celor două evenimente menționate mai sus și a multor alora pe care le voi evoca.

Însă din copilărie și adolescență ne amintim până la bătrânețe nu doar întâmplări și persoane care ne-au tulburat intens, ci mult mai multe, căci situații care mai târziu se vor banaliza prin repetare sunt mai întâi noutăți semnificative. Iar plasticitatea creierului juvenil, ca și a întregului organism în curs de dezvoltare, conferă o receptivitate deosebită, ce ne înzestreză

cu o abundență de imagini și impresii de neșters, care efectiv ne clădesc *eul*. Așa se face că din aceiași ani ai „întunecatului” deceniu, îmi revin și amintiri adesea luminoase, firești pentru viața dintotdeauna – inclusiv de atunci – a copiilor.

Icoanele copilăriei

Am avut șansa să-mi petrec vacanțele școlare la țară, la bunici, mai mult la cei din partea mamei, unde cadrul natural din satul lor de deal muscelan era mai plăcut decât în satul prăfos de câmpie (Găujani) din sudul Argeșului, unde trăiau bunicii paterni. Totuși, mergeam în fiecare vară și la *mama-mare* și *tata-mare*, cum îi numeam pe aceștia, diferit de *maia* și *tatale*. Cu toată asprimea vremurilor, ambele perechi de bunici au reușit să facă astfel ca surorii mele și mie să nu ne lipsească nici cele necesare creșterii trupului, nici cele „pentru minte și inimă” (vorba vechii *Gazete de Transilvania*). *Tata-mare*, preotul iconom stavrofor fost protopop Constantin Mărgineanu, era deja pensionat, dar continua să slujească, alături de cel căruia el îi lăsase parohia (*nenea* Nicu, din familia bunicii – o familie de popi din tată în... ginere !). *Tata-mare* avea o finețe naturală, evidentă atât ca fizic (fiind exact contrariul imaginii de „egumen cu foalele-ncinse și obrazul rumen”) cât și prin felul rezervat de vorbire. Fiu al unui preot *coborât* în Argeș din Mărginimea Sibiului, dar rămas orfan de mic, *tata-mare* se întreținuse mai ales singur în seminar, ca elev foarte bun care dădea meditații. După licența în teologie (o raritate, în vremea lui!) i se oferise o bursă de doctorat în Germania, unde n-a mers, fiind deja *așezat*, cu familie (căsătorit de la 19 ani!) și parohie. În anii de studenție la teologie el audiase cu interes și cursuri de medicină, astfel că, într-o vreme și într-un loc unde medicii erau rari, el era pentru țărani „doctorașul nostru”. De la el am auzit multe lucruri interesante pentru copilul din acele vremuri – absolut preistorice (!) pentru copiii de azi, înecați într-o permanentă inundație informațională – dar în biserică l-am ascultat doar extrem de rar și nu el m-a învățat cele două

rugăciuni care mă însoțesc în viață. În schimb, *tata-mare* m-a învățat cum să mânuiesc și să ascut coasa, o treabă *bărbătească* foarte prețuită în agricultura veche. Iar de la *mama-mare*, *coana* Rița preoteasa, respectată de toți în satul ei și în împrejurimi, am auzit multe dintre cele folosite în viață, inclusiv numeroase proverbe populare, a căror înțelepciune îi era cu adevărat intrinsecă.

Despre părinți, care am avut șansa să trăiască până când eu am devenit matur sau chiar vârstnic și m-au ajutat mereu cu tot ce au putut, voi mai vorbi și în alte contexte decât acesta al amintirilor luminoase dintr-o copilărie în ani sumbri, căci este firesc că peste cele de atunci s-au suprapus multe altele. În imaginile din acei ani îndepărtați, îmi revăd părinții într-o continuă alergătură. *Tata*, profesorul de română (și latină, după reintroducerea acesteia în învățământ) Drăghici Mărgineanu, pleca mereu grăbit la ore la liceul (pe atunci *școala medie*, iar în prezent Colegiul Național „Al. Odobescu”) unde ajunsese la revenirea în Pitești, după război. Acel liceu, situat în partea înaltă a orașului, era cam la trei kilometri de casa în care stăteam, fără vreo legătură directă de autobuze, iar vreun mijloc personal de transport nu era pe atunci nici în vise, așa că *tata* își avea asigurat sportul zilnic (!). Grăbit era mereu și de multe altele: pentru pregătirea lecțiilor de literatură trebuia să citească direct din publicații contorsionările de valori literare impuse pe atunci de regim; profesorii aveau de făcut și alfabetizarea și activități ale SRSC¹-ului și ale ARLUS²-ului; și acasă, pe timp de iarnă, soba trebuia să fie alimentată zilnic cu lemne și cenușa trebuia scoasă și hainele „pe cartelă” trebuiau luate când se aduceau la magazin..., iar bunicii de la țară, secătuiți de cote și impozite, trebuia să le ducă cu ranița în spate câte ceva. *Mama* era cu paisprezece ani mai tânără decât *tata*, un astfel de menaj nefiind chiar excepțional pentru vremurile când fetele erau *măritate* de părinți cu *împeșitul*

¹ Societatea pentru Răspândirea Științei și a Culturii.

² Asociația Română pentru Legături cu Uniunea Sovietică.

apreciat ca potrivit. Dar tânăra de douăzeci de ani – fostă elevă de frunte la liceul de menaj, unde, în plus de cultura generală se învățau cele utile unei bune gospodine – nu fusese obligată să-l accepte, ci îl plăcuse pe ofițerul chipeș, inteligent și cunoscător al lumii, care era tata în timpul războiului. Astfel că menajul lor a rezistat timpului, până la decesul tatei, după aproape o jumătate de secol de conviețuire. Însă anii la care mă refer au fost extrem de grei și pentru mama. Nemaifiind posibil de trăit doar din salariul de profesor al tatii, mama s-a calificat și angajat contabilă, așa că și pe ea o revăd într-o continuă goană între serviciu și îndatoririle gospodărești pentru o familie cu doi copii la școală, stând într-o casă unde putea să gătească mai ales noaptea, căci bucătăria era în comun cu tanti și nenea proprietarii și cu alți doi chiriași.

Ce poate fi luminos în astfel de amintiri? Ei bine, faptul că și în acele condiții nu ne-a fost niciodată foame, chiar dacă arpacașul l-am cunoscut bine, că Paștele și Crăciunul erau sărbătorite, că aniversările noastre erau ținute chemând copiii prieteni și că atunci am văzut prima dată marea. Era în vara aceluiași an '53 când mersesem la *vorbitor* la Văcărești. Tata și mama obținuseră, fiecare de la serviciul lui, bilet sindical de odihnă în stațiunea trecător rebotezată „Vasile Roaită”, fostă „Carmen Sylva” (Eforie Sud). Fiecare dintre ei stătea în câte o altă vilă (una a învățământului, alta a transporturilor), în camere colective, iar pentru noi găsiseră o gazdă în oraș, unde stăteam în cameră împreună cu o doamnă. Iar pentru prânz treceam pe la cantinele celor două vile sindicale și completam masa în curte la gazdă cu legume din piață și cu carne friptă, conservată în borcanul cu untură adus de acasă. Dar... nisipul plajei se lăsa modelat, marea ne gâdila cu valuri plăcute, ghiolul ne ținea să plutim cu fața-n sus, iar noi, copiii, aveam mai puțin de zece ani.

Tot de atunci păstrez în amintire chipuri perene de profesori din școli: educatoarea basarabeană de la grădiniță, care ne învăța și câte un cântecel pe limba *tătucului* Stalin, cei

doi învățători din școala primară și unii profesori din clasele gimnaziale. Le revăd și pe vârstnicele domnișoare Imre, două surori profesoare cu care am luat lecții particulare de franceză, începând din clasa întâi. Predaseră la fosta școală catolică din oraș și rămăseseră fără slujbă după lichidarea învățământului liber în 1948. Acelor profesoare și faptului că părinții au făcut efortul de a ne asigura suplimentul de instrucție le datorez nu doar accesul direct la unele elemente majore ale culturii, ci mai ales ușurința de a mă integra natural și poziționa adecvat în mediul unde trăiesc de trei decenii.

Din copilărie îmi revin și multe amintiri, acum tandre, legate de chipurile de atunci ale prietenilor – Michi, Marian, Ică, Radu, Ovidiu – de la joaca zilnică și de la mersul cu colindul la Crăciun. Colindul era o *acțiune* majoră (!), îndelung pregătită și așteptată cu nerăbdare. Iar în vacanțe, mă revăd în expedițiile voinicești de pe dealurile și la gârla din Stâlpeni, uneori cu verii Mircea și Sandu și, mai adesea, cu „unchii” Costel și Fănel, veri cu mama, dar de vârsta mea.

Cât privește sfârșitul copilăriei, se spune uneori, cu destul temei, că el este marcat de dispariția bunicilor. Dar eu având șansa ca toți cei patru bunici să trăiască până când eram deja student în penultimul an, îmi consider drept sfârșit al copilăriei intrarea în liceu.

II. ADOLESCENT ÎN „MINIPRIMĂVARĂ”

În acei ani, când învățământul obligatoriu era de șapte ani, intrarea la liceu se făcea printr-un examen de admitere în clasa a opta, constând din probe scrise la limba română și matematici. La liceele bune, cu mai mulți candidați decât locurile disponibile, nu era o simplă înscriere, ci un concurs. Comisia de profesori nota foile de examen anonime, numele candidatului fiind într-un colț sigilat. Rezultatul era însă decis la secția locală de învățământ a partidului, după deschiderea tezelor și atribuirea unei „note sociale”, prin care *Partidul* avea grijă să împiedice intrarea copiilor din familii de deținuți politici, naționalizați, preoți, chiaburi, foști negustori etc. – diverșii *dușmani de clasă* (!) – și să asigure proporții de origine socială care să favorizeze *clasa muncitoare*. Tatăl meu fiind în învățământ, originea socială îmi era nici tocmai bună, dar nici din cele rele, iar în anul intrării mele în liceu (1959) criteriile *de dosar* erau deja mai puțin aspre. Așa se face că nu am a mă plânge de altă intervenție a partidului decât o reducere din condei a mediei primilor doi reușiți, ambii copii de profesori, dintre care unul eram eu. Oricum, partidul veghea!

Elev în urbea mea

Cei patru ani de liceu (pe atunci clasele VIII-XI, fiindcă nu se revenise complet la durata dinaintea reformei sovietizante din 1948) i-am parcurs într-o școală efectiv impresionantă, unde fusese elev și apoi profesor și tatăl meu. Fostul liceu de băieți „I.C. Brătianu”, rebotezat „N. Bălcescu” și devenit mixt ca toate școlile la mijlocul anilor 1950, era deja

aproape centenar și renumit prin calitatea învățământului. Clădirea impozantă, croită după standardele europene optime de la începutul secolului trecut, are o superbă fațadă, clase largi și luminoase, o uriașă bibliotecă, o solidă sală de sport (*mens sana in corpore sano*³), un amfiteatru central pentru demonstrații experimentale de fizică și de chimie, o sală de muzică unde sunt viori realizate de fostul profesor Remus Macarie, un laborator de științe naturale. Toate acestea ofereau un cadru oarecum sever, dar în mod cert respectabil și stimulator al ideii simple – și încă firești atunci – că nimic n-ar fi mai important decât școala.

Mă revăd în acea ambianță, în uniforma bleumarin cu matricolă și șapcă, așa cum purtau elevii din acele vremuri, ce par acum *preistorice*. Epitetul e justificat atât de sobrietatea vestimentară, cât mai ales de pudoarea, demult demodată, a relațiilor dintre băieți și fete. Evident că și atunci, la pubertate, partea de sus a șorțului de uniformă a fetelor devenea mai proeminentă, incitând fantasmele băieților în curs de evoluție gonadală. Dar educația din mai toate familiile, cât și din școală evita cu stângăcie, când nu chiar proscia sexualitatea. Drept care, primele mele pulsații erotice n-au avut drept consecință decât... înscrierea la școala populară de muzică, la pian, spre a fi împreună cu o colegă care mă motiva. Inutil să precizez că peste vreun an colega (drăguță și inteligentă) a devenit prietenă cu un băiat cu doi ani mai vârstnic, iar pianul l-am abandonat, din evidenta lipsă de chemare.

În schimb, în primele două clase de liceu am mers la orele speciale de gimnastică sportivă ale unui tânăr profesor, care fusese în lotul național și ale cărui exerciții la aparate efectiv mă fascinau. Chiar dacă, având pentru gimnastica de performanță doar fascinație, nu și talent, am lăsat-o ulterior deoparte în favoarea altor activități, cei doi ani de școală sportivă mi-au fost extrem de benefici pentru toată viața. Principalul beneficiu a fost o evidentă întărire musculară, antrenând un plus

³ În latină, „minte sănătoasă în corp sănătos”.